

Allò que sovint no es diu referit als arbres monumentals i llurs entorns: dels aspectes lingüístics als viaris, passant per les persones que han viscut els territoris dels arbres¹

Ernest Costa-Savoia

Fotògraf i escriptor

REBUT: 18 NOVEMBRE 2021 - ACCEPTAT: 31 DE MARÇ DE 2022

RESUM

En aquest escrit s'explica el perquè del culte als arbres, l'interès que hi manifesten els literats i altres creadors, i el paper que els arbres tenen en les deveses i el costumari. També s'hi desenvolupen altres qüestions: 1) la nombrosa informació que aporta el nom propi d'un arbre significat; 2) la descoberta d'un enfilall d'elements patrimonials en anar a l'encaç d'arbres remarcables; 3) les aportacions importants dels coneixedors locals del territori a l'hora d'obtenir dades sobre els arbres; 4) la importància de senyalitzar camins

-
1. Transcripció de la conferència feta per l'autor a Espinalbet, Castellar del Riu, Berguedà, a 2 km del Pi de les Tres Branques (figura 8), el 6 d'octubre de 2021, en el marc d'una jornada de formació de tècnics i personal de manteniment de Forestal Catalana, SA.

Correspondència: Eduard Parés (curador). A/e: edpares@gmail.com. A/I: <https://plantipodes-am.cat/>.

o recorreguts amb molta cura; 5) la necessitat de preservar el vocabulari que ens permet referir-nos amb solvència a les plantes.

PARAULES CLAU: arbres monumentals, costumari, deveses, informants, patrimoni, vocabulari.

Frequently unmentioned aspects of monumental trees and their surroundings: From language and access paths to people who have experienced the surroundings of those trees

ABSTRACT

In this paper, we will be discussing the reason for the cult of trees, the interest shown in them by writers and other creators, the role that trees play in *dehesas* (grazed woodlands), and the customs relating to them. Other aspects are also considered, including: 1) the large amount of information provided by the proper name of a meaningful tree; 2) the discovery of a series of other heritage elements when tracking down remarkable trees; 3) the important contributions of local experts on the territory when seeking information on trees; 4) the importance of taking great care in the signposting of paths and routes; and 5) the need for the conscientious preservation of the vocabulary that allows the accurate description of plants.

KEYWORDS: monumental trees, customs, *dehesas*, grazed woodlands, informants, heritage, vocabulary.

Aquello que a menudo no se explica con relación a los árboles monumentales y su entorno: desde los aspectos lingüísticos hasta los viarios, pasando por las personas que han vivido el territorio de los árboles

RESUMEN

En este escrito, se explica el porqué del culto a los árboles, el interés que manifiestan por ellos los literatos y otros creadores, y el papel que los árboles desempeñan en las dehesas y el costumario. También se desarrollan otras cuestiones: 1) la numerosa información que aporta el nombre propio de un árbol significado; 2) el descubrimiento de otros elementos patrimoniales yendo al paso de árboles remarcables; 3) las importantes aportaciones de los conocedores locales del territorio a la hora de obtener datos sobre los árboles; 4) la importancia de señalar caminos o recorridos con mucho cuidado; 5) la necesidad de preservar el vocabulario que nos permite referirnos con solvencia a las plantas.

PALABRAS CLAVE: árboles monumentales, costumario, dehesas, informantes, patrimonio, vocabulario.

1. Cames que suporten el cel

Al president nord-americà Ronald Reagan van dur-lo a visitar les sequoïes californianes i va comentar que vista una, vistes totes. Tanmateix, no és una apreciació gaire estesa. Ben a l'inrevés, pocs altres elements de l'univers han estat, són, tan venerats com aquests. Un per un, perquè tots ens enriqueixen i emocionen de manera diferent. De raons que expliquin aquest culte, n'hi ha de pes: alguns arbres arriben a posar tanta fusta que es converteixen en els éssers vivents més grossos. D'altra banda, n'hi ha que viuen anys i panys. Tants, que ens sobreviuen. Als nostres ulls, són eterns. Mireu les alzines ja fetes: us preguntareu si són coetànies de la Guerra de Successió. I els teixos? Ara pla! Algun probablement nasqué abans que Jaume I. Els hindús estan convençuts que els arbres són les cames que suporten el cel. Si flauegen, el cel s'ensorra.

2. Símbols de la humanitat

Sortosament no tots els paladars nord-americans són com els d'aquell president doblat d'actor mediocre. A l'obra *Estiu pròdig*, Barbara Kingsolver (2001 [2000]) elogia amb entusiasme els arbres. La citació que ve a continuació és llarga, però substanciosa. Correspon a la conversa entre dues protagonistes quan l'una li diu a l'altra:

- Podries tallar tots aquests arbres i treure'n un munt de calés.
- Sí —va respondre Lusa—. I llavors tindria una pila de diners i no tindria arbres.
- I què? Qui els vol, els arbres?
- Doncs dinou milions de cuques, per començar. Viuen a les fulles, sota l'escorça, per tot arreu. Només cal que tanquis els ulls i assenyalis, i estaràs assenyalant una cuca.
- I què? Qui les vol, dinou milions de cuques?
- Dinou mil ocells que se les mengen.
- I què? Qui els vol, els ocells?
- Doncs jo. I tu [...]. Sense pensar que la pluja baixaria muntanya avall i arrossegaria la terra dels sembrats. La riera aniria plena de fang. Això seria mort.
- Crys [és l'altra protagonista] va arronsar les espatlles.
- Els arbres tornen a créixer.
- Això és el que et penses tu. Aquest bosc va trigar cent anys a fer-se així.
- Així, com?
- Així, com és ara; és un sistema molt complicat, amb tot de peces que es necessiten les unes a les altres, com un ésser vivent. No són només arbres; són diferents menes d'arbres, de diferents mides, en les proporcions justes. A cada animal li cal una planta determinada per viure. I hi ha certes plantes que només creixen al costat d'altres coses, no ho sabies això?

Dels arbres, una nòmina molt alta d'escriptors n'han parlat a bastament. La majoria, amb estima. Antoine de Saint-Exupéry (2000 [1942]) va escriure:

Aquests arbres, vells de tres-cents anys, aixoplugaven el vostre vell casal. Però fan nosa en el camp de tir d'un tinent de vint-i-dos anys. Per tant, ell hi envia una quinzena d'homes i us fa destruir aquesta obra del temps. Per una acció de deu minuts, consum tres-cents anys de sol i de paciència, tres-cents anys de religió familiar, de noces sota l'ombra del brancatge. Li diu: els meus arbres! No us sent pas. Ell fa la guerra.

El 1978, el futur Nobel de Literatura Le Clézio (2020 [1978]) va escriure el conte *Viatge al país dels arbres*, suggeridorament il·lustrat per Henri Galeron. L'esmento perquè és una obra deliciosa que s'ha editat recentment en una acurada versió catalana (figura 1).

FIGURA 1

Voyage au pays des arbres, editat el 2020 en català, és un llibre de Jean-Marie Gustave Le Clézio

FONT: Fotografia de l'autor.

Els nostres, d'autors, no s'han quedat pas curts. Cenyint-me només a poetes actuals en faig una tria irrisòria d'entre moltíssimes de possibles: «Oh, sobretot estima la sagrada / vida de l'arbre i la remor del vent / a les branques que s'alcen vers la llum!». És del *Llibre dels morts*, de Salvador Espriu (1954). Perejaume (2011) no solament els pinta, sinó que s'hi identifica a través de l'escriptura. Tant, que ha arribat a exclamar: «Potser és que atribueixo als arbres massa coses». I a *Pagèsiques*, escriu: «Vaig dir-li a l'arbre: / no sé pas com he de barrejar-me / amb braços meus i branques teves». De poetes que s'hagin adreçat als arbres en tenim tants, que l'editorial valenciana Tres i Quatre ha publicat el llibre *Els arbres a la poesia catalana* (Solina i Bigues, 2007).

En prosa, el pallarès Pep Coll (2005) els ha dedicat una novel·la sencera: *Els arbres amics*. És la trajectòria vital d'un home que nasqué dins la soca d'un arbre i, com si això hagués estat una premonició, tota la seva existència estigué lligada a les plantes. Fins i tot va fer una feina semblant a la vostra: la d'agent forestal.

Els artistes plàstics tampoc queden al marge dels arbres. Tant és així que el 2010, i a Palma de Mallorca, deu pintors van mostrar obres que els tenien com a protagonistes. Al

seu torn, el cantant rossellonès Pere Figueres (1998) va editar el llibre disc titulat *Arbre*. També el 2010 la cineasta francesa Julie Bertuccelli estrenava un llargmetratge que, de manera semblant a Pere Figueres, titulava *L'arbre*. Poc després (2016), la realitzadora espanyola Icíar Bollaín estrenava *El olivo*. Una faula sensible centrada en una d'aquelles oliveres velles que ves a saber quants anys tenen (figura 2). En aquest cas, de la pel·lícula, és una que desarrelen del seu humil i rústec Baix Maestrat i que trasplanten a la presumptuosa entrada, quina paradoxa!, d'una empresa situada a Alemanya i poc respectuosa amb el medi ambient.

FIGURA 2

Una de les oliveres atractives, velles i grosses que viuen arreu dels Països Catalans

FONT: Fotografia de l'autor.

Us heu fixat mai en la quantitat de guies per identificar els arbres i les plantes en general que s'han publicat? Encara fa poc el diari *Ara* en proporcionava una titulada *101 arbres de Catalunya que cal conèixer* (Llobet i Carrera, 2018). I l'artista Vicente Huedo (2014) presentava el llibre *Cent maneres de dibuixar un arbre*. Tampoc no me n'estic d'esmentar-vos Francis Hallé. Per si algú no el coneix, és un biòleg i botànic que ha professat a Montpeller. Entre d'altres, és l'autor de títols tan explícits com —tradueixo del fran-

cès—: *Els orígens de les plantes*, *Atles de botànica poètica* i *La vida dels arbres*. El darrer és un llibret de solament una setantena de pàgines, però que dona resposta a preguntes que si una és interessant la següent encara ho és més. Les preguntes es refereixen a la longevitat, a la grandària, a la comunicació entre arbres i humans, a la influència de la lluna, al perquè del diferent color de les corones, als bonsais naturals, a si vivíem als arbres, a la capacitat de fruitar i si un perer mort pot fer-ho, als arbres i la pluja... Apassionant, oi?

No hi ha dubte. Els arbres, i amb ells els boscos, han esdevingut un dels símbols de la humanitat. Dir que és el més potent no ens allunyaria gaire de la veritat. Què se li oferia cada any a la reina d'Anglaterra? Doncs un ramell d'arç florit. Quin és el símbol que enaltia els vencedors antics? El llor! Se'ls llorejava. En parlen, de plantes, la Bíblia o l'Alcorà? I tant que sí! «Al·là és la Llum del cel i de la terra. La seva Llum s'assembla a la d'un nínxol on hi hagi una llumenera dins d'unes parets de vidre; semblaria la llum d'un estel brillant. Ho fa possible un arbre beneït: l'olivera, que ens dona un oli tan límpid i clar que ens regala la llum encara que cap foc no el toqui». Dels valors cristians dels arbres n'ha parlat àmpliament i amb solvència Josep Gordi i Serrat (2013). A ell em remeto.

3. Deveses

En aquest punt faré un aclariment. Semblaria que en parlar d'arbres únicament ho faig dels que viuen isolats. Molt al contrari, incloc els que conformen comunitats vegetals que constitueixen petits flocs, arbredes, deveses o boscos. Sobretot no perdéssim de vista les nostres deveses, unes formacions que amb el declivi de la pagesia s'acliquen per moments. Definir-les no és senzill. A cada veralada les interpreten diferent. Generalitzant, pot dir-se que són espais pastorals dominats per arbres. Una mostra palpable, bellíssima i assenyada de l'acció antròpica. Sí que mantenen espais apradats per pasturar-hi, però també proporcionen rama farratgera, jaç, llenya, fruits, ombra i un avantatjós grau d'humitat. Com que els arbres hi creixen lliures i sense gaire competència, esdevenen uns reductes excel·lents on es poden localitzar arbres significats.

4. Un paper en el costumari

Reprenc el fil. Arribat Ninou, o sigui Cap d'Any, a Matadepera feien el Ball de l'Arbre al voltant d'un de significat. No penséssim que era només la localitat vallesana la que mantenia aquesta tradició. Ni de bon tros. Ha esta habitual que després de la missa d'aquella diada el rector anunciés que es procediria a «fer consell» al mateix porxo de l'església o a la plaça. Però quan les qüestions que calia tractar depassaven l'àmbit local, solien fer-se

a l'empara d'un arbre senyaler. Un «capità d'arbre» i un «tinent d'arbre» vetllarien per l'acompliment dels acords que es prendrien. Com a confirmació d'aquests acords i de la seva validesa, es procedia a dansar el Ball de l'Arbre.

Al Ripollès, al Santuari de la Mare de Déu de Mogrony, el ball rodó es feia sota l'Alzina de la Salve, situada a la magníficent escala que hi puja. No era, però, per segellar cap pacte. Tenia lloc on els romeus cantaven una salve per l'ànima en pena del disbauxat comte Arnau. No en va, se li feia un càrrec que déu-n'hi-do: haver incomplert la promesa de donar una quantitat de blat per cada graó de l'escala. El ball s'acompanyava de «L'hermosa Antònia» la cançó que fa: «Hermosa Antònia, torna'm les joies / i els anells d'or que jo t'havia pagat».

En aquests aspectes costumistes no m'hi estendré més. Al cap i a la fi, els he espigolat d'entre la monumental collita feta per Joan Amades (1984). Particularment, en els cinc grossos volums del *Costumari català*. Si encara no ho heu fet, obriu-los, que les referències vegetals són saboroses i en un nombre que fa rodar el cap. Parla de cent-cinquanta plantes diferents que trobem citades en més de set-centes pàgines! Jo us parlaré de temes que em toquen de molt a prop i que, malgrat ser valuosos, amb prou feines se'ls atorga atenció. No provenen de cap botànic, ni etnògraf o lingüista. No en soc. Provenen del meu excursioner intentant comprendre els territoris que m'acullen.

5. Noms que parlen

Potser us semblarà una obvietat que comenci parlant del nom propi dels arbres. Em refereixo, és clar, a arbres monumentals, senyalers, assenyalats, singulars, d'anomenada, digueu-los com vulgueu. Són plantes que, per tenir característiques fora del que és comú, les persones que hi veïnegen les han batejat. Tenen nom i a ells ens hem d'atendre. En primer lloc, per respecte a aquestes persones. Després, perquè aporten informació. Un gavadal d'informacions. Moltes vegades de pertinença a un lloc concret: Lledoner de l'Esparra, Pi del Cingle de les Nou Hores, Roures de l'Ullal, Orm del Trinet, Om de Burjassènia, Om del Parc, a Cornudella de Montsant... Moltes vegades la pertinença correspon a un propietari o persona que hi ha tingut relació: Roure d'en Teixidor del Terme, Perelloner del Cisterer, Malarbre de la Tia Xurruta... Segons com, la pertinença pot correspondre a una casa o a una muntanya: participen en el primer cas el Roure de Can Codorniu o l'Alzina del Mas de Borbó (és ben bé que ningú no és perfecte); i en el segon, el Roure del Montsec de Calafí. No és cap raresa que, al mateix temps, el nom indiqui propietari i lloc: per exemple, l'Alzina de la Casanova de Bonany.

El nom pot explicar una característica: Roure Glanic, Aulina Bessona, Aulina Dolça... O una característica i una casa o propietari a l'ensems: Castanyer Gros d'en Cuc,

Suro Fadri de Can Bec, Arboç Gros de Can Genoer... O bé explica característiques i lloc: Pi Ramut de la Foradada, Roure Gros de l'Horta de la Xoriguera, Roure Gros del Masot. La situació també determina noms com el de Ginebre del Solà. Naturalment, la utilitat que s'ha donat a l'arbre, compta: serveix d'exemple l'Aulina Reclamadora del Puigsaguàrdia. S'hi caçaven ocells, reclamant-los. També disposa d'algun element immaterial que li és inherent: Arbre dels Mentiders, a Prats de Molló, perquè els avis hi feien conversa, ve-t'ho aquí. Sovint, però, l'element és material: Om del Banc de la Paciència, Aulina del Pobre del Flobiol, Roure dels Capellans, Suro de la Taula... Fins i tot arriben a delatar quina és l'espècie arbòria: Roures Pèñols de Planesilles. És a dir: gent que no sabia de lletra discernia de quin roure parlava. El nom de la planta sense més indica que en un determinat topant aquesta és única i, sovint, remarcable: lo Teix, a les elevacions d'Engrilló, del massís dels Ports; el Boix Grèvol, al llogarret de Ventolà, al Ripollès.

Que pròpiament l'arbre no tingui nom però que n'hagi proporcionat a l'indret on arrela és poc freqüent. No obstant això, la Vinya del Ginebre, a les Corberes, acull un càdec excepcional. Ho és per gros, bonic, vell i vigorós (figura 3).

FIGURA 3

Un càdec venerable que arrela a la rossellonesa Vinya del Ginebre

FONT: Fotografia de l'autor.

A l'Albera rossellonesa hi viu un arbre de soca i rabassa gegants: és el Faig del Pou de Coll de Tres Faigs. Si es mutila el nom, una pràctica molt habitual, ens podem quedar desconeixent com es diu el coll proper i per a què servia la construcció afonada on la planta endinsa les arrels; el mot *pou* és una bona pista per fer-nos adonar que es tractava d'una cavitat per emmagatzemar neu. Un pou de neu, i tant!

Si sabem que l'arbret que tenim al davant és el Càdec del Quintà Nou, facilitarà que exclamem: ep!, les feixes que conformaven el quintà deuen romandre amagades per la vegetació actual. I per poc tafaners que siguem, les buscarem i gaudirem de valent amb la troballa. Si al Vallespir mantenim viu el nom de Suire del Pastor, ens serà més fàcil arribar al seu origen. A aquell pastor pretèrit que amb el bestiar devia hivernar a la marina i, atret per un arbre tan peculiar i fascinant com el suire, havia dut una gla o un plançó, i l'havia anat avivant. Un origen que, propiciat per un pastor o per un carboner que feia campanyes en terres més càlides, també trobem en suros aïllats en terres que no els pertoquen: les alpirinenques de la Seu d'Urgell, de la Cerdanya o del Ripollès. També, i ara al Priorat, sorprèn trobar-ne algun. És el cas de la Surera del Mas de les Moreres, un arbre feliçment detectat per la Generalitat de Catalunya i protegit. Més per la raresa que per la grandària.

6. Una troca de molts fils

Haureu intuït que a partir dels noms podem anar descabdellant una troca que té tants fils, que poden ser inacabables. Imaginem-nos el Roure de la Mestressa, a les elevacions de Collsacabra, un arbràs del qual solament queden les despulles. Si hi anem pel Camí Ral que lliga la Garrotxa amb Osona, la sola enginyeria i els elements constructius del vial d'accés valen un credo. I encara més: el pas per dins el nucli dels Hostalets d'en Bas no és banal. Admirem un poble edificat de manera meridianament clara a banda i banda de dos camins importants i la pervivència d'un dels antics hostals que van originar el nom del poble; si tenim sort i li anem a l'encalç, encara podem copsar el record que perdura dels bandits i de les carretes curulles de roure, faig i travesses de tren; del transport, a bast, de carbó i vi; de les mercaderies que s'hi traginaven en temps d'estraperlo; de l'anar i venir de vianants de tota mena.

Ja a la casassa de Pujolriu, i passo de llarg molts motius d'interès, escoltem de viva veu el record del Roure de la Mestressa: el record dels profits que donava, i de la bauma que obria, capaç de donar aixopluc. També hi queda record del veí Pi de Pujolriu, un rojalet solitari i vellarcàs situat en un lloc dominador on es prenia la fresca, es feia memòria d'aplecs passats i se'n somiaven de futurs; i es relataven els periples, perfectament documentats, de Jaume de Can Valent. Un brau traginer d'aquestes muntanyes, per bé

que coneixia la Seca i la Meca. Només diré que a la meitat del segle XIX i després d'haver dut matxos per a l'Exèrcit anglès, havia tornat, caminant, des de Constantinoble; però no pel dret, sinó marradejant per Alemanya i París. No devia anar-li malament atès que, més endavant, voltà per Terra Santa, i des d'Alexandria navegà fins a Trieste. Com que la vall d'en Bas ja era a la cantonada, continuà a peu.

Descabdellar una troca tan apassionant demana moure's pel territori, consultar arxius, llibres i articles. Posar-hi habilitat, constància i paciència. Unes virtuts que cal espremer al màxim quan es tracta d'obtenir informació oral. La raó és senzilla: a molts indrets ja ens hem quedat orfes d'informants. Sabedors, si us agrada més. Gran part del territori català és rural, alhora que muntanyós, un espai que ha quedat gairebé despoblats. I les poques persones que hi habiten han nascut després d'un trencament cultural com pocs. D'una magnitud i rapidesa com no s'havia produït en molts i molts anys. Fins fa poc, el coneixement dels noms, d'activitats, de fetes i vivències es transmetia pausadament d'una generació a una altra.

7. A l'encalç de les fonts

És fàcil que us interrogueu on es poden trobar els informants que dominen el fer pagès i bosquetà tradicional. Potser als ajuntaments? No crec que sigui la millor idea. Respecte a saber coses del lloc no us donaran dades prou viscudes perquè hi trobareu gent massa jove. Respecte als noms de lloc us transmetran els dels mapes i els llibres, errors inclosos. No hi perdeu temps. Aneu als pedrissos assolellats a l'hivern i als ombrats a l'estiu. Hi trobareu els vells de la localitat. Si n'hi ha que no han anat mai a estudi, millor que millor. Són els menys contaminats (figura 4). És evident que si les dades que us interessin passen pels llibres, haureu de recórrer al mestre, al capellà, al metge, a l'estudiós local; ara sí, a l'alcalde.

Com que les fonts millors les tenim en la gent vella, més d'una vegada us diran: tal t'hauria pogut ajudar, però has fet tard; ja no toca quarts ni hores. Malfieu-vos-en. Si és una persona arrelada al territori i l'ha viscut intensament m'estranyaria que no us enriquis gens. Un dia vaig a anar a veure Anna Borbonet, una amiga que havia treballat a l'Institut Cartogràfic i Geològic. Tenia el país cartografiat al cap i havia escrit un llibre esplèndid sobre la Vall del Bac. Malgrat que llavors ja estava molt afectada d'Alzheimer, vaig proposar-li anar a alguna contrada del país. Jo, no me'n sortia. Ni els noms del Montseny o del Pirineu no li deien absolutament res de res. Ah, noi, quan vaig dir-li Vall del Bac! Com que en ser-hi era incapaç de recordar cap nom, vaig optar per inventar-me'n i, entremig, deixar anar el correcte. Va ser oli en un llum. En sentir aquest darrer m'estrenyia la mà. Sí, és aquest, volia dir-me. I el més sorprenent va venir després, en veure que

FIGURA 4

La mestressa de Ca l'Anton, de Pera, a la Garrotxa, era una bona informant

FONT: Fotografia de l'autor.

copsava la bellesa d'una fageda tardorencia. També, en arribar a l'església de la Mare de Déu de Llongarriu, va percebre que els rètols indicadors no estaven posats de la manera més escaient. No vulgueu saber quina crítica va fer-ne! I us haig de dir que encara no havia baixat del vehicle.

Continuo amb els informants. Una manera d'aplegar-s'hi és convocant diverses persones i que cadascuna hi digui la seva. Quan vaig adonar-me que les explicacions de més de dues persones difícilment van de bracet, i que fins i tot poden ser oposades, vaig decidir fer converses per separat. Ara amb l'una, ara amb l'altra. Fer-les simultàniament era una olla de grills. Cada u volia tenir raó, i tots la tenien, ves. Passa que en Joan és pastor i veu herba, basses, bagues i solanes, mentre que en Pep és bosquetà i no se li escapa cap plaça carbonera, cap arbre ni formació boscosa. Veuen coses diferents i des de percepcions diferents.

8. Senyalitzacions

Fa un moment he esmentat els rètols indicadors. Som-hi, que tinc ganes de parlar-ne. No dels rètols que indiquen quin arbre tenim al davant, sinó dels que ens orienten a l'hora d'anar per un camí. Penso que més directament o indirectament vosaltres podeu incidir en una senyalització que millori l'actual. Resumiré el meu punt de vista en cinc apartats. El primer té a veure en què cal senyalitzar. Com és natural, la resposta completa només l'aconsegurem després d'haver caminat del dret i del revés per la contrada en la qual hem d'actuar. Si ens limitem a veure-la des d'un despatx, no ens en sortirem. El segon apartat em porta a l'afirmació següent: cal que els noms dels rètols siguin els correctes. No em repetiré gaire. Prou que n'he parlat abans. Ara que l'Editorial Alpina o l'Institut Cartogràfic fan un esforç plausible en aquest sentit, sorprèn veure rètols equivocats. Si als mapes actuals hi consta encertadament puig de les Bruixes, costa entendre per què aquest cim prepirinenc s'ha senyalitzat com a pic de les Bruixes. Per què a Pedraforca se li ha posat un article que ningú de l'entorn havia gastat i, a sobre, s'ha triat el masculí i no el femení que li escauria? Per què Cadí i Moixeró s'han enllaçat servint-se d'un guionet si aquesta solució dona a entendre que no es tracta de dos conjunts orogràfics sinó d'un de sol? Això rai, si fossin exemples aïllats. No ho són. Són més corrents del que pugui semblar.

Tercer aspecte: on s'ha de posar el rètol? La resposta només l'obtidrem reflexionant-hi, sospesant pros i contres. Soc conscient que no ha de ser fàcil aconseguir que no passi per ull als excursionistes però que, alhora, no pertorbi les visuals paisatgístiques. En tot cas, no podem col·locar-lo, com es fa correntment, al punt on convergeixen les mirades.

No cal que us ho digui: és fonamental indicar bé les distàncies. Amb això passo al quart aspecte. Anant amb vehicle convé indicar-les en quilòmetres, o en milles, tant se val. I encara no sempre: fa poc un pilot de grans rutes aèries em deia que, segons en quines situacions, el temps li era més pràctic. Anant a peu la mesura de distància per excel·lència passa a ser el temps, cosa que s'oblida massa sovint. No solament és un sistema antiquíssim, sinó el més exacte. Amb temps podem determinar les dificultats, cosa que no poden reflectir els quilòmetres. De què serveix indicar que de Sant Pere a Sant Pau hi ha dos quilòmetres, si entremig de l'un i l'altre hi ha dificultats? Potser els arenys d'una ribera, potser les pedres d'una tartera, potser l'espessetat de la vegetació, potser una seguida de sifons... Té sentit indicar els quilòmetres entre la base i el cim de Caro si hi ha 1.300 metres d'un desnivell sobtat? Que a més de temps s'hi indiquin quilòmetres, és clar, no fa cap nosa.

Que ningú no pensi que les manifestacions anteriors les hem de circumscriure al nostre àmbit. Són vàlides en geografies absolutament allunyades. Així es desprèn en llegir

L'admirat viatger polonès Ryszard Kapuscinski. El Nobel francès Le Clézio, que us he presentat, ho testimonia situant-se cap al Camerun i amb aquestes paraules:

Sobre el mapa que establí ell mateix, el pare va anotar les distàncies, no en quilòmetres, sinó en hores i dies de marxa. Les precisions indicades sobre el mapa donen la vertadera dimensió d'aquell país, la raó per la qual ell l'estima: els passatges amb gual, els rius profunds o tumultuosos, les costeres que cal escalar, les ziga-zagues del camí, les baixades al fons de les valls que no es poden fer a cavall, els penya-segats infranquejables.

I a continuació enllaça el relat amb l'enamorament envers els topònims. Diu:

Als mapes que dibuixa [el pare, naturalment], els noms formen una lletania, parlen de marxa sota el sol, a través de les planures d'herbes, o de l'escalada treballosa de les muntanyes al mig dels núvols: Kengawmeri, Mbiامي, Tanya, Ntim...

I Le Clézio encara en cita d'altres que em sap greu no saber-los pronunciar com es mereixen. Ho escriu a *L'africà* (Le Clézio, 2008 [2004]), un emotiu llibre autobiogràfic que us recomano calorosament.

Com a cinquè aspecte comentaré la grandària dels rètols. Al País Valencià se n'han posat de grandiosos i amb una informació minsa. Són llençols blancs que no solament produeixen vergonya, sinó que fan pensar, essent benèvol, en una malversació de diners. I que han de servir de pedra de toc per a intervencions com cal. Penso que estarem d'acord que els rètols han de ser com més petits millor, i que han d'aportar informació sense enfarfegar. El nom de l'indret, a on porta el camí, l'altitud i la distància són dades que probablement no han de sortir pertot, però que cal tenir presents.

Més, encara, al voltant de la distància. En alguns escrits pretesament solvents, he vist com l'autor ens adverteix que els horaris inclouen les parades. En alguns rètols instal·lats per l'Administració passa tres quarts del mateix i la resposta és calcada. Com és fàcil de dir, si no se'ns diu quant temps han destinat a les parades, els horaris són paper mullat. Encara recordo la cara de sorpresa de l'alcalde de Queralbs. Acabava de veure el rètol que havien posat al poble i llegia el temps que indicava per pujar al Santuari de Núria. Amb raó, es lamentava dient que era dissuasiu: vaja, que més d'un visitant desistiria d'anar-hi.

Posar horaris inflats és el més còmode que hi ha al món. Si calculo una hora, n'hi poso dues; dic que les parades hi van incloses, i em curo en salut. Molt a l'inrevés, un treball com Déu mana exigeix dedicació. Anar-hi les vegades que calgui i habituar-se a l'estàndard de marxa que hi ha més establert. A part, millor que una persona de prou solvència, i diferent de la que ha calculat els horaris, faci una prova final per assegurar-se que tot quadra.

9. Perdre's

Desconec si la vostra activitat professional comporta establir recorreguts concernents als arbres. Per si fos així i com que als vells ja se'ns permet donar consells, m'hi atreveixo. Abans, situaré la qüestió. Que l'excursionisme passa hores baixes, no és cap secret. Que cada vegada més es camina per la muntanya amb els ulls posats en el *track* d'una pantalleta, és una realitat com un temple. És un exemple claríssim d'un mal ús de les innovacions. Les persones a què em refereixo no saben a on van. Sovint no se n'estan, de preguntar-ho. Únicament segueixen una ratlla i no els interessa res de l'entorn. Ni el veuen. I aquí és on hauríeu d'incidir vosaltres. Per reivindicar l'oportunitat de perdre's, un luxe en un món que cada vegada ens té més encotillats; també fent adonar del bé de Déu de motius que tenim a l'abast per enriquir-nos, fer-nos gaudir i ser més feliços. De propina, per no prendre mal i que no ens hagin de rescatar.

10. Vocabulari

En començar m'he estès al voltant dels noms propis. A continuació, em referiré als noms comuns que ens permeten explicar els arbres. Una qüestió certament preocupant i en la qual vosaltres hi teniu molt a dir. A fer, per ser més exacte. És sabut que la llengua, la nostra, reula espectacularment i s'empobreix. Els mots que pertoquen a l'àmbit forestal i bosquetà, encara més. És un territori cada vegada més deshabitat, i els deserts emmudeixen. Perden el vocabulari. Cada vegada més, els mitjans de comunicació ens parlen de *boscós d'alzines* o de *campes de noguers*. *Alzinars* i *nogueredes* van desapareixent. Com que són exemples agafats al vol, afegiu-hi qualsevol altra comunitat arbòria i veureu que passa el mateix. Si *alzinar* o *pinada* ja emmudeixen, què no passarà amb *arceda*, *teixar*, *baladrar*, *avellanosa*, *grevolar*, *avetosa* (figura 5), *freixeneda*, *vernedà*, *teller*... Sense aquest coneixement quan sentim a parlar del barri barceloní de la Verneda, serà un nom sense suc ni bruc. No ens dirà res. Que el mot *teller*, de tell, ha fet mutis es veu en alguns mapes o llibres. Aquí, el topònim *el Teller*, amb dues *e*, s'ha convertit, ai las!, en *el Taller*, amb *a*, talment es tractés de l'establiment on reparen cotxes.

Ull!, que els exemples enumerats són de paraules d'ús normatiu. Si passem a paraules d'ús més restringit, ni que s'estenguin per regions àmplies, el desconeixement és enorme. Pregunteu per una *beçosa* (figura 6), un *aulet*, una *salida*, una *pinosa*, una *llipotereda*, una *fajosa* o una *faiada*, i ja m'ho explicareu.

Si anem a les paraules que expliquen els arbres, ens trobem amb tres quarts del mateix. Moltes desapareixen. D'altres són substituïdes per les que coincideixen amb el castellà. Les *capçades* es converteixen en *copes*, i el *caient* dels arbres en *port*. Pel que fa a

FIGURA 5

Avetar de Saltega (Cerdanya)

FONT: Fotografia de l'autor.

FIGURA 6

A la Catalunya oriental un *bedollar* passa a ser una *beçosa* o *beçada*. La de la foto és al Cabrerès

FONT: Fotografia de l'autor.

descriure els arbres, els mateixos naturalistes, per sort no tots, tenen dificultats creixents. La majoria de novel·listes ni intenten posar-se en aquest terreny. Cada vegada són més urbans. Dels centenars i centenars de paraules que tenim per designar les diferents parts d'una planta, poques estan en circulació. Si *capçada* ja es va arraconant, de les *capcines* se'n recorden els llenyataires més vells i pareu de comptar. Per designar-les cal fer volta i dir que ens referim a l'extrem superior d'un arbre. Dol que tenint una paraula tan explícita com *canó* (figura 7), ens veiem obligats a prosseguir fent encara més volta, dient que volem indicar el tronc que és alt, recte i ben format.

FIGURA 7

Arrencada del vigorós canó del Roure de Sant Valentí de Salarsa (Ripollès)

FONT: Fotografia de l'autor.

Quan s'entra en com cal anomenar una planta segons l'ús o les característiques, tenim unes limitacions idèntiques. I mireu que la nostra llengua ens ho posa fàcil. No escatima solucions: planta *anyívola* o *anyenca*, *ullada*, *aforcallada*, *tendral*, *telluda*, *fruital*, *brancalluda*, *fustera*, *rebordonida*, *bordissenca*, *cavorcada*... Us heu adonat mai que un pi pot ser *pinetell*, *pinetó*, *pinet*, *pimpoll*, *pinarrís*, *pinarro*... Ho deixo aquí, que la llista no s'acaba.

No ho faré per no ser més pesat del compte, però podria estendre'm en termes semblants cenyint-me al vocabulari general referit a plantes i boscos, als noms que se'ls dona a cada topant, a les flors i als fruits, als augmentatius i diminutius, o adreçant-me específicament als arbres monumentals. Aquells que són de *bona corpena*, *posen molta soca*, *són espadats*, *porten una estesa gran*, *tenen dita*, *costa amanollar-los*, *són dobles*...

FIGURA 8

A l'esquerra: al pla de Campllong, sota el Pi de les tres Branques, escoltant les explicacions de la reconstrucció i reintegració al seu lloc de la Branca que va patir l'atemptat el 13 de maig de 2014; a la dreta: a 200 m al sud-est hi trobem el Pi Jove (Pi de les Tres Branques II), amb suports a causa de l'atemptat que també patí

FONT: Fotografia de M. Segarra (esquerra); fotografia d'E. Parés (dreta).

Bibliografia

- AMADES, J. (1984). *Costumari català*. Barcelona: Salvat. 5 v.
- COLL, P. (2005). *Els arbres amics*. Barcelona: Empúries.
- ESPRIU, S. (1954). *El caminant i el mur*. Barcelona: Óssa Menor. [Conté el poema: «Llibre dels morts»]
- FIGUERES, P. (1998). *Arbre*. Perpinyà: Trabucaire. [Llibre disc]
- GIONO, J. (2008 [1953]). *L'home que plantava arbres*. Barcelona: Viena.
- GORDI, J. (2013). *Natura i espiritualitat a Catalunya*. Girona: Documenta Universitària.
- HALLÉ, F. (2008). *Aux origines des plantes*. París: Fayard.
- (2011). *La vie des arbres*. Montrouge: Bayard.
- (2016). *Atlas de botanique poétique*. París: Arthaud.
- HUEDO, V. (2014). *Cent maneres de dibuixar un arbre*. Espanya: Vicente Huedo.
- KINGSOLVER, B. (2001 [2000]). *Estiu pròdig*. Barcelona: Proa.
- LE CLÉZIO, J. M. G. (2020 [1978]). *Viatge al país dels arbres*. Il·lustracions de Henri Galeron. Barcelona: Animallibres.
- (2008 [2004]). *L'africà*. Il·lustracions de Henri Galeron. Barcelona: Edicions 62.
- LLOBET, T.; CARRERA, D. (2018). *101 arbres de Catalunya que cal conèixer*. Barcelona: Cossetània: Oryx. (Miniguia de Camp)
- PEREJAUME (2011). *Pagèsiques*. Barcelona: Edicions 62.
- SAINT-EXUPÉRY, A. (2000 [1942]). *Pilot de guerra*. Barcelona: Edicions 62.
- SOLINA, M. V.; BIGUES; J. (2007). *Els arbres a la poesia catalana*. València: Tres i Quatre.